

CSICSAY ALAJOS

EGYES PEDAGÓGIAI FOGALMAK ÉS TÉNYEK TISZTÁZÁSA (9. RÉSZ)

A 8. fejezetben említettem, hogy Apáczai Csere János gyulafehérvári tanárai elszánt skolasztikaellenesek voltak. Mivel a szó eredete a scholára, vagyis az iskolára vezethető vissza, azt gondolhatnánk, valamilyen iskolai problémáról lehetett szó, de nem egészen. Ugyanis a skolasztika filozófiai irányzat volt, amelyre a középkori keresztény (katolikus) egyház tanai épültek fel. Valójában Platón és Arisztotelész eszmerendszerének a folytatásaként nyilvánult meg. Virágkorát a 13–14. században élte, és fő szószólójának Aquinói Szent Tamás (1225–1274) tekintendő. A skolasztika hanyatlása viszont már a 14. században elkezdődött és a 16. közepén esett szerfölött vissza a természetfilozófia, a természettudományok, a protestantizmus (reformáció, illetve a puritanizmus) rohamos térhódításával egyidejűleg.

A skolasztika évszázadokon át nagy tekintélynek örvendett, s ezáltal könnyen meg tudta akadályozni egyes tudományágak kibontakozását, mígnem az egyházon belüli reformerek új tanításokkal szálltak vele szembe. A reformerek (protestánsok) pedig kezdetben benevolensek voltak a másként gondolkodók iránt. Hogy ezek a tanok az iskolákban, Nyugat-Európában az egyetemeken, az erdélyi és a partiumi kollégiumokban hódították magukhoz a tanulni vágyó fiatalokat, abban nincs semmi különös. Hiszen minden időben a fiatalság volt fogékony az újra. Ami a tudományokat és a különböző tanokat illeti, hamar jól összekeveredtek. Olyannyira, hogy máig sem sikerült közöttük éles határokat vonni. Bár a gondolkodás megnyilvánulásában, ha úgy tetszik, fejlődésében, meghatározó szerep jutott és maradt mindmáig a kiemelkedő, köztiszteltet nyert személyiségek autoritásának. A latin kifejezést azért tartom fontosnak hangsúlyozni, hogy jól jegyezzük meg, nem tévesztendő össze az autoriter, esetleg autokratív (tekintélyelvű) szavakkal. Főleg nem a politikai vonatkozású autokrata kifejezéssel, ami viszont önkényuralkodót, az autokrácia pedig önkényuralmi rendszert jelent. Tehát nemcsak a természettudományokban kell óvatosan bánnunk a nemzetközi fogalmakkal, hanem a társadalomtudományokban, a neveléstanban és a politikában is. A skolasztikusok egymás utáni, vagy inkább egymásra épülő felismerései a mindenkori pedagógusok számára nélkülözhetetlen tudnivalók. Ezt azért nem szabad elfelejtenünk, hogy lássuk, kik által jutottak el hozzánk, magyarokhoz (témánkat illetően Eötvösökhöz) azok a tudnivalók, amelyek kezdetől fogva mind morális-emocionális, mind racionális tartalommal kellett „volna”, hogy megtöltsék a számtalan akadályokba ütköző oktatás (nevelés) kibontakozását.

Mint láttuk, Comenius, Apáczai és kortársaiknak a próbálkozásai nem voltak hosszú életűek. Azért nem, mert hiányzott körülöttük az a szellemi közeg, amelyben tért nyerhettek volna. Illetve a társadalmi rétegeknek kellett előbb átrendeződniük, ami lehetővé tette táptalajuk létrejöttét, a polgárosodást. Ennek az ideje majdnem egy teljes évszázadot váratott magára. Ezt a szellemi hullámot nevezzük felvilágosodásnak, ami valójában olyan szellemi, kulturális és filozófiai mozgalommá vált, amely már annyira megerősödött, hogy ellen tudott állni az addig minden tudományos törekvést kordában tartani képes egyházi autokráciának. Sok lenne név szerint felsorolni, kik voltak a felvilágosodás prominens képviselői Nyugat- és Kelet-Európában, de ma már annyira ismertek, hogy ez itt nem is szükséges. Nélkülük, megint csak néhány évtizeddel később, aligha született volna meg az 1777-ben és 1806-ban kiadott tanügyi rendelet, a Ratio Educationis. Ehhez azonban feltétlenül kellett, hogy Európa egyes uralkodói, persze elsősorban a saját érdekükben, szintén „felvilágosodjanak”. Ilyesmiből bizony ma sem ártana korunk Európájának. De félre a tréfával, inkább nézzük, kik voltak személy szerint azok a kiváló gondolkodók, akik elsőként ráirányították a figyelmet a gyermeknevelésre. Mai szemmel nézve nem volt ez annyira kiemelkedő dolog, hogy lényeges változást eredményezett volna a nevelésben, hiszen ő, azaz Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) nem tett mást, mint fő művében, az „Emil”-ben azokat az igényeket tárta fel, amelyek a saját hanyatott sorsának az alakulását kedvezőbb irányba terelhetnék volna. Egy dolog azonban igencsak figyelemre méltó, amit a neveléstörténészek kopernikuszi fordulatként szoktak emlegetni. „Felfedezte, hogy a gyermekkor (...) nem pusztán virtuális állapot, hanem az emberi élet sajátos szakasza, amelyet tisztelni kell,

| Johann Heinrich Pestalozzi

hogy hatékonyan nevelhessünk. (...). A módszert mindig az életkor határozza meg” (Ped. lexikon). Tehát már ennyiből, vagyis az idézet utolsó mondatából tűnik ki, hogy Rousseau fedezte fel (újra) a gyermekkori fejlődési szakaszait, melyeknek a sajátosságait mindmáig nem respektálunk nekik megfelelően. Illetve kihagyunk, vagy éppen átugrunk néhány olyan mozzanatát, amelyek pótlása később már lehetetlen. Mindazonáltal, akik már kimondottan pedagógusok voltak, Rousseau után következtek. Az első előrelépést Johann Heinrich Pestalozzi (1746–1827), gyerekként kifejezetten mostoha sorsú svájci pedagógus, pedagógiai író tette meg, számos pedagógiai eszmét vetett fel, ugyanakkor összefüggő, logikusan felépített pedagógiai rendszert sohasem dolgozott ki. Figyelmét a szegényebb néprétegekből származó gyerekek nevelésére irányította, megelőzve ezzel a 20. században életre kelt reformpedagógiai törekvéseket. Felismerte, hogy a szociális környezet milyen bő lehetőségeket kínál az emberi lélekben rejlő képességek és akarat kialakulására. Viszont azt is tudatosította, hogy a nevelés lehetőségei nem határtalanok. Mint állítják, elgondolásaival lerakta a gyógypedagógia alapjait. Azonban a neveléstudomány tudományos megalapítójának Johann Friedrich Herbart (1776–1841) német filozófust, neveléstudóst kell tekintenünk. Ő az oktatást tekintette a nevelés fő eszközének, s e kettőből dolgozta ki a neveléstudomány rendszerét, melynek lényege, hogy az „oktatás alkalmazkodjék az ismeretszerzés egymást törvényszerűen követő szakaszaihoz”, ami kissé homályosnak tűnő meghatározás. Mégis ő volt az első, aki hangsúlyozta, hogy az ismeretszerzés nélkülözhetetlen az adott témában való elmélyedés és asszociációs képesség – az új képzetek szabad társulásának – a kialakítása. Hogy mindehhez fegyelemre van szükség, azt ő természetesnek vette. Én ma azt mondanám, önfegyelemre. Tanítása egyrészt hatást gyakorolt a pszichológia mint tudomány fejlődésére, másrészt lehetőséget kínált a neveléstudomány elkülönítésére az egyéb tudományokra való felkészítéstől. Véleményem szerint kár, hogy ez mára ismét szinte teljesen összerosódott. Engedtesse meg nekem, hogy megjegyezzem, ezt már nem sokáig lehet így fenntartani. Hogy miért, arra az elektronika ad rövid időn belül megfelelő választ.

Amennyiben a neveléstörténet korántsem részletes felvázolása a célunk, semmiképpen sem feledkezhetünk meg Alfred Binet (1857–1911) francia (gyermek-) pszichológusról. Fellépésével kapcsolatban okvetlenül meg kell említenünk, hogy Franciaországban, 1882-ben vezették be 6-12 éves kor közötti gyerekek számára a tankötelezettséget. Azonban hamar kiderült, hogy nem minden 6 éves gyerek iskolaérett, amit akkor még nem így határoztak meg. Ezért egyes pszichológusok, köztük Binet is, elkezdtek vizsgálgatni, mi lehet az oka az azonos korú gyerekek értelmi fejlettsége közötti különbségeknek. 1905-ben Thomas Simonnal kidolgoztak egy ennek mérésére szolgáló tesztsorozatot. Három tényezőt vettek alapul: 1. az életkort, 2. a mentális (értelmességi) kort, 3. intelligenciatesztel mért kort. Ebből állítottak fel egy egyenletet: $IQ = \text{mentális kor/életkor} \times 100$. Ennek alapján, „ha egy gyerek intelligencia hányadosa, azaz IQ-ja 100 fölötti lett, akkor „okos”, 100 alatt, pedig „buta, esetleg fogyatékos” (Ped. lexikon). Méréseik szerint egy vizsgált személy, azaz gyermek pillanatnyi értelmi képessége, vagyis az intelligenciája attól függ, mennyiben tér el a viszonyító számtól, vagyis a 100-tól. Viszont rövidesen rengeteg kritika érte őket, meg persze felháborodás is a negatív értékeket elért gyerekek szülei részéről. Ezért Binet (de az is lehet, hogy más, utólag) egy figyelmeztető felhívást tett közzé, ami szerint: „Minden elmaradottsággal gyanúsított gyermek csak akkor emelhető ki az általános iskolából s tehető át speciális iskolába, ha pedagógiai és orvosi vizsgálaton vesz részt, mely megállapítja, hogy értelmi állapota képtelenné teszi arra, hogy átlagosan profitáljon az általános iskolában folyó munkából”. Ennek ellenére meg kell jegyeznünk, hogy a „modernizált” IQ-teszteket bizonyos esetekben mindmáig használják.

Néhány évvel ezelőtt egyes szakmai körökben mint új fogalom felkapottá vált az „érzelmi intelligencia” kifejezés. Nekem kissé meglepő volt, mert igaz, hogy idővel a szavak (fogalmak) értelme változik, de mi annak idején az intelligencia alatt értelmi képességeket értettünk. Ma viszont már a „személyiség” egyik meghatározója is lehet e szó. Ha viszont az érzelmi intelligencia eredetének nézünk utána, furcsa ellentmondásra bukkanhatunk. Ugyanis az IQ mintájára az érzelmi képességeket (adottságokat) is mérik, és a szintjüket EQ-val (Emotional Quotienttel) jelölik, amit ha magyarrá fordítanánk, érzelmi hányadosnak kellene mondanunk. Ha viszont a hányados helyett intelligenciát alkalmazunk, ez bizony amolyan fából vaskarika, „érzelmi értelem” szókapcsolat. Vagy talán mégsem? Azért nem, mert az „EQ az a képesség, hogy egy ember milyen jól tudja megérteni, kezelni a saját és mások érzelmeit, valamint adott esetben átérezni azokat”. Mindazonáltal, ez nem új felfedezés. Edward Lee Thorndike (1874–1949) amerikai pszichológus a 20. század elején az állatok viselkedésének megfigyeléséből kiindulva kidolgozta a modern tanuláslélektan alapjait, miközben megalkotta a „társas intelligencia” fogalmát. Amit mi a nevelő-oktató munkánkban, évtizedeken át, szocializációként alkalmaztunk. Majdnem mindegy, minek nevezzük e fogalmat, egyre inkább úgy tűnik, hogy az iskoláinkból – de mit beszélünk, az egész világból – kikopott az érzelmi, ha úgy tetszik, a viselkedéskultúrára való nevelés.

| Johann Friedrich Herbart